

Handwritten initials: *DF-ek*

UTVECKLING OCH MILJÖ

Örebroprojektet

Psykologiska Institutionen
Stockholms Universitet

HUR SER 15-ÅRINGAR PÅ OLIKA YRKEN?

En studie av förändringar mellan 1968 och 1978

Bengt Kvist Göran Söderlund

Delstudie nr 46
Februari 1979

Vetenskaplig ledare: David Magnusson

Projektledare: Anders Dunér

Psychologiska Institutionen

Box 6706

113 85 Stockholm

Tel: 08-228160

FÖRORD

I denna rapport redovisas resultat från ett delprojekt inom forskningsprogrammet INDIVIDUELL UTVECKLING OCH MILJÖ, vilket är en fortsättning på det s k Örebroprojektet.

Frågor som gäller hur individens egenskaper och psykologiska, sociala och fysiska miljöbetingelser - var för sig och i samspel med varandra - påverkar en individs utveckling och hennes livssituation som vuxen har studerats i ett långsiktigt perspektiv. Utveckling är en fortlöpande process, som har studerats genom att barns och ungdomars utveckling följts under en längre period.

Forskningsprogrammet har med andra ord en longitudinell utformning. Två årsklasser i Örebro har följts från det år då barnen var tio respektive tretton år gamla. Huvudgruppen, barn födda 1955, och pilotgruppen, barn födda 1952, har deltagit i undersökningarna sedan 1965. De har nu sedan några år lämnat ungdomsskolan. Uppföljningar av huvudgruppen i vuxen ålder planeras ske under de närmaste åren.

Ett projekt inom forskningsprogrammet följer studie- och yrkesvalsprocessen, som betraktas som en viktig del av utvecklingsprocessen. Information har under skoltiden insamlats i samband med de studieval som görs kontinuerligt. En återkommande del i dessa studier har gällt värderingar av yrken och de förhållanden i ett kommande yrkesarbete som ungdomarna ansett viktiga för yrkesvalet. Sådana värderingar förändras sannolikt med åldern. Det är också troligt att förändringar kan ske över tid av andra skäl än att man blir äldre och får mer erfarenhet. Ändrade förhållanden i arbetslivet och förändrade attityder som speglas i samhällsdebatten kan ändra ungdomarnas syn på yrkesvärden. I denna undersökning har en generation 16-åringar som är 10 år yngre än huvudgruppen besvarat enkäter som var identiska med dem som användes 10 år tidigare. Skillnader mellan generationerna har analyserats.

Rapporten har utarbetats av Bengt Kvist och Göran Söderlund.

Stockholm den 2 februari 1979

Anders Dunér
Projektledare

David Magnusson
Vetenskaplig ledare

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

S a m m a n f a t t n i n g	1
I n l e d n i n g	2
B a k g r u n d	2
Arbetsmarknad, information och propaganda	2
TV - massmedia	3
Skolan, syo, pryö och egna yrkeserfarenheter	4
Hemmiljö	6
Kön	7
Tidsandan	7
P r o b l e m o c h s y f t e	8
Hypoteser	9
M e t o d	9
Undersökningsgrupp	9
Undersökningsinstrument	10
Variabler	11
Analysmetoder	11
R e s u l t a t	12
Yrkespreferans	17
Yrkesperception	18
Statuskategorier	18
Områdeskategorier	24
Yrkesperceptionen - en sammanfattning	30
Manligt - kvinnligt	30
Hög lön - låg lön	30
Omväxlande - enformigt	30
Fint - inte fint	31
Får bestämma - måste lyda	31
K o m m e n t a r e r	31
R e f e r e n s e r	33
Bilagor	

HUR SER 15-ÅRINGAR PÅ OLIKA YRKEN?*

En studie av förändringar mellan 1968 och 1978.

Kvist, B & Söderlund, G. Hur ser 15-åringar på olika yrken? En studie av förändringar mellan 1968 och 1978. C 2-uppsats, Psykologiska institutionen, Stockholms universitet, 1978. - Syftet med undersökningen var att undersöka huruvida pojkar och flickors uppfattning av olika yrken skiljer sig åt och eventuellt förändrats mellan undersökningstillfällena 1968 och 1978. En semantisk differential har använts och eleverna i åk 9 på grundskolan har bedömt nio olika yrken, vilka delats in i tre grupper med avseende på status- resp områdesinriktning. Varje yrke skattades efter 13 variabler. De 12 första variablerna berörde yrkesperceptionen t ex "fint - inte fint", "manligt - kvinnligt" etc och den 13:e berörde yrkespreferensen, som bedömdes enligt motsatsparet "skulle mycket gärna vilja bli - skulle absolut inte vilja bli". Aritmetiska medelvärden och standardavvikelser har beräknats för varje egenskapsvariabel och de statistiska prövningarna har utgjorts av en tvåvägs variansanalys - där följande huvudeffekter har undersökts (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Undersökningen visade att mycket små förändringar ägt rum. Fortfarande anser eleverna att vissa yrken är "manliga", andra är "fina" etc. Vad yrkespreferensen beträffar, så kvarstod pojkarnas mycket statusmedvetna preferensval medan flickorna i likhet med tidigare föredrog yrken inom vård- och kontaktkategorierna. En viss utjämning har dock inträffat - ytterlighetsvärdena används av eleverna 1978 i mindre omfattning än tidigare, dvs de har en något mer neutral uppfattning än deras kamrater vid 1968 års undersökning.

*

Arbetet har bedrivits inom Örebroprojektet. Vetenskaplig ledare är professor David Magnusson. Handledare har varit docent Anders Dunér.

I n l e d n i n g

Individens yrkesperception kan ses som en process under ständig förändring och denna förändring är särskilt påtaglig under uppväxtåren. Är ett yrke roligt, svårt, intressant etc? Ger ett visst yrke personlig tillfredsställelse, god lön, social prestige osv? Detta är frågor en ung människa funderar över under sin skoltid. I undersökningar av individers yrkesperception och yrkespreferenser är det vanligt att dela in yrken dels efter status, dvs en vertikal dimension, dels efter område, dvs en horisontell dimension, vilket innebär att yrken inom närliggande branscher förs samman till en kategori.

De faktorer som påverkar en individs yrkesperception, studie- och yrkesval kan i många fall vara desamma, men vilken omfattning och styrka påverkan har är svårt att säga. Mycket intresse har lagts ned på att försöka kartlägga vilka faktorer, som påverkar yrkesperceptionen, studie- och yrkesvalet. Ämnesområdet är stort och mycket komplext och vi redovisar här några faktorer, som vi anser vara relevanta. Redovisningen kan inom ramen för denna uppsats på intet sätt bli uttömmande.

B a k g r u n d

Arbetsmarknad, information och propaganda

Antalet yrken har stigit mycket snabbt som en följd av samhällets sociala och teknologiska utveckling. Denna utveckling fick en stark acceleration efter andra världskriget och antalet yrken kan idag räknas i tusental. Efterfrågan tycks i stort sett avspegla utbudet av arbetskraft med vissa undantag, framförallt den kroniska bristen på personal inom sjukvården och annan service samt bristen på arbetskraft inom tillverkningsindustrin på 60-talet. Denna brist har i stort avhjälpats dels genom att den svenska kvinnan i stor utsträckning gått ut på arbetsmarknaden efter andra världskriget, dels genom en mycket stor invandring under framförallt 60-talet. Denna relativa balans torde till en del kunna förklaras med att efterfrågesidan har en viss kontroll över den information som individen utsätts för. Speciella åtgärder kan sättas in för att reglera utbudet och efterfrågan på arbete. Ett exempel på detta är den reklamkampanj som i slutet av 1950-talet drevs av Sveriges Juristförbund. Studenter, som planerade att genomgå juridisk utbildning, varnades för framtida sysselsättnings-svårigheter. Att kampanjen hade en viss effekt framgår av att antalet sökande till juridisk fakultet 1960 var mindre än beräknat. En annan kampanj i motsatt riktning bedrevs av polisen under 60-talet för att rekrytera folk till polisycket. Under 70-talets början höjdes röster från teknikerhåll, att det utbildades för många tekniker, och arbetsmarknadsutsikterna såg mörka ut för dessa. Detta resulter-

rade snabbt i färre antal sökanden till de tekniska högskolorna och intagningspoängen sjönk drastiskt. Aldrig tidigare har man väl kunnat komma in på så låga poäng som 2,6, vilket räckte på vissa linjer åren 1975 och 1976. En viss återhämtning har nu börjat visa sig och idag talar man också med allvar om en eventuell kris inom den högre tekniska utbildningen på grund av nedgången i antalet sökanden.

Detta är exempel på hur man med en intensiv propaganda och information kan påverka ungdomars yrkes- och studieval. Hur dessa förändringar påverkar deras yrkesperception är utomordentligt svårt att säga. Det är ju allmänt bekant, att yrken som har s k spärrad utbildning har hög status. Hur påverkas denna status på kort och lång sikt av förändringar i intagningspoäng eller arbetsmarknadsutsikterna? Holingshead (1949), enligt (Sjöstrand, 1968) har funnit att ungdomars yrkesplaner är realistiska i den bemärkelsen att de avspeglar samhällets näringsstruktur. Detta är i dagens samhälle inte helt giltigt längre. Arbetsmarknaden kommer i framtiden att genomgå stora strukturförändringar och många måste räkna med omskolning och byte av yrke. Den s k utbildningsexplosionen har också rubbat jämvikten mellan utbud och efterfrågan på arbete. Idag utbildas alltför många akademiker med grundexamen, vilka arbetsmarknaden inte kan suga upp. Akademikerna av idag måste räkna med att ägna sig åt andra yrken än de s k traditionellt akademiska. Under 70-talet har också en inkomstutjämnning skett i samhället om man ser till nettolönen och tar hänsyn till transfereringar som barnbidrag, bostadsbidrag etc. Hur har arbetsmarknadens förändringar, varierande intagningspoäng, utbildningsexplosionen och inkomstutjämnningen påverkat yrkesperceptionen?

TV - massmedia

De ungdomar som idag står i begrepp att välja gymnasieutbildning eller direkt gå ut på arbetsmarknaden tillhör den generation, som vuxit upp med TV. Dessa ungdomar har också haft tillgång till ett mycket större utbud av film, serie- och veckotidningar än tidigare generationer. Vi ska inte här fördjupa oss i massmedias inverkan på individen, utan vi vill bara göra några försiktiga antydningar om att massmedia rimligtvis påverkar individer och bl a deras yrkesperception och könsrollsuppfattning. De Fleur och Melvin (1964), enligt (Sjöstrand, 1968) studerade arbetslivet som det skildras i amerikansk TV: "Amerikanska barn ägnar mer tid åt TV-tittande än åt någon annan aktivitet inklusive skolgång och förutom sömn. De Fleur et al fann bl a att den arbetskraftsbeskrivning, som TV gav i hög grad domineras av yrkesutövare knutna till rättskipningen. Därefter kom artister, läkare och sjuksköterskor. Den bild TV gav av arbetsmarknaden skiljer sig alltså markant från verkligheten med en kraftig överrepresentation för yrken med fack-

utbildning på akademisk nivå och en lika kraftig underrepresentation för yrken med låg social status. De Fleur et al kunde dessutom konstatera att de beskrivningar av arbetsroller, som TV gav, för det mesta var stereotyper". (s 98)

Barns TV-tittande i Sverige har ännu ej nått de amerikanska siffrorna och programutbudet i Sverige är långt ifrån lika omfattande som i USA. Trots dessa skillnader kan man konstatera att beskrivningen av arbetsmarknaden i svensk TV inte skiljer sig avsevärt från den i amerikansk. Majoriteten av de program, där de värsta stereotypierna förekommer, importeras just från USA eller länder med en likvärdig samhällsstruktur. Man kan nämna TV-serier som Kojak, Baretta, Perry Mason, Emergency-Utryckning, De fattiga och de rika, Arvingarna m fl, för att förstå vad De Fleur et al menar med en stereotyp bild av arbetsmarknaden. De nyss uppräknade programmen bidrar också i stor utsträckning till en konservering av könsrollerna. Dessa vrångbilder förstärks sedan ytterligare i seriemagasin och diverse veckotidningar.

TV och dagspress gör naturligtvis stora insatser som informatörer och debattörer i arbetsmarknadsfrågor, könsrollsfrågor etc, men vilken chans har dessa mot de mer lättillgängliga och glamouriserade TV-serierna och den förhjulade veckopressen? Självfallet skall man inte underskatta ungdomars förmåga till kritiskt tänkande och stereotyper har naturligtvis funnits hos tidigare generationers ungdom också, men den informationsmängd som ungdomen utsätts för idag har inte någon motsvarighet tidigare.

Skolan, syo, pry och egna yrkeserfarenheter

Skolan har en svår och viktig uppgift att fylla genom att bl a hjälpa och informera eleverna i deras studie- och yrkesval. En del elever i årskurs 8 och 9 på grundskolan har en relativt klar bild av sina utbildningsplaner och ännu fler vet vilken linje de vill söka till på gymnasiet. Självfallet kommer många elever att byta yrkesplaner under den tid de går på gymnasiet och även under den postbygnasiala utbildningen. Undersökningar, som gjorts av Beardlee och O'Dowd (1962) samt Vroom (1964), enligt (Sjöstrand, 1968) visar "att amerikanska ungdomars uppfattning om olika yrken tycks kännetecknas av stereotyper, som är lika utpräglade som rasfördomar. De intresserar sig framförallt för yrkets sociala status och inkomstläge. Kunskaperna om yrkesrollen tycks vara ganska vaga". (s 65). Att förhållandena skulle vara mycket annorlunda i Sverige är tveksamt. Åtminstone då det gäller pojkar i årskurs 9 på grundskolan har Dunér (1972) visat, att de i större utsträckning än flickor väljer yrke (s k preferensval) efter den vertikala dimensionen, dvs efter status.

SYO-konsulenterna är den person inom skolan, som an-

svarar för elevernas studie- och yrkesorientering. Det är många elever att informera och hjälpa, så att mycket information måste ges kollektivt och genom broschyrmaterial. På detta sätt blir tyvärr informationen alltför abstrakt och teoretisk och hur den tas emot av eleverna varierar naturligtvis från individ till individ. Även om inte all information "går hem" hos eleverna, är den i alla fall av stor vikt. Osipow (1962) har visat i en undersökning, att aldrig så litet information om ett yrke kan ge skillnader i attityder (till olika yrken). Han gav två likvärdiga studentgrupper i uppgift att skatta två yrken (byggmästare och fastighetsskötare) i en semantisk differential. Den ena gruppen fick ingen information om de båda yrkena mer än titeln utskrivnen längst upp på skattningsformuläret, medan den andra gruppen, förutom titeln på yrket, fick en kortfattad förklaring av vad yrket innebar (uppgifterna hämtade ur amerikanskt yrkeslexikon). Den grupp som fick information om de båda yrkena hade en mer positiv bild av fastighetsskötaren än den andra gruppen. Byggmästaren bedömdes mer positivt av gruppen som ej fick information om yrket än av den andra gruppen.

Ett försök att göra studie- och yrkesorienteringen mer realistisk och praktiskt inriktad på grundskolan är den s k pryon, dvs Praktisk yrkesorientering. Varje elev i årskurs 9 får under 14 dagar gå ut i arbetslivet. Pryon låg tidigare i årskurs 8 men har nu flyttats till årskurs 9, bl a med motiveringen att eleverna nått en större mognad, och att de i årskurs 9 står närmare sitt linjeval till gymnasiet. I årskurs 8 har man i stället lagt in obligatoriska studiebesök. Elevernas erfarenheter av sin pryon varierar mycket, men är i stort sett positiv. Tyvärr kan av olika skäl inte alla elever få komma till de arbetsområden de valt. Om själva pryoperioden inte varit helt lyckad, så har man i alla fall fått en viss inblick i åtminstone ett yrke eller yrkesområde. En annan viktig aspekt är den, att eleverna får ett välbehövligt avbrott från skolarbetet, vilket upplevs som mycket positivt av framförallt skoltrötta elever.

Under de sista två sommarloven i grundskolan har en del elever skaffat sig egna yrkeserfarenheter genom s k sommararbeten. Utbudet för dessa åldersklasser är begränsat och det rör sig nästan alltid om s k okvalificerade arbeten. Hur erfarenheterna från dessa tillfällighetsarbeten påverkar dessa ungdomars yrkesplaner och yrkesperception är svårt att uttala sig om, men vissa undersökningar i USA har försökt belysa denna sida. Wijting, Arnold och Conrad (1977) redovisar bl a följande resultat:

"Contrary to our expectations and common assumptions about the contributions of early work experience to the formation of work habits and attitudes, the data revealed only weak relationships between work values and the students' experiences and feelings concerning part-time jobs

they have held or the job status of either their parents. This finding cannot be attributed to restriction on range for the Work Experience variables. It is more likely that, for the majority of our sample, the part-time jobs they have experienced bear no apparent relationship to their future occupational goals. These jobs may be so low level that students are indifferent about their performance in them; their concern may be solely the money they earn... As the data show, however, girls' work values are related to their work experiences, particularly to the intrinsic and extrinsic job rewards. Relative to boys, the type of part-time jobs, primarily baby-sitting, typically taken at this age (particularly 10th graders) approximate more closely the occupational roles (i.e., homemakers) many of them will perform in the future". (s 63-64)

Dessa resultat måste man tolka mycket försiktigt och Wijting et al (1977) drar också försiktiga slutsatser och anser, att en mycket mer noggrann forskning på detta område måste göras. Däremot gör man mycket klara uttalanden om att det finns tydliga skillnader i värdeorienteringen mellan könen avseende yrken. Pojkar tenderar till en vertikal yrkesorientering och flickor till en horisontal. Detta har tidigare nämnts och också verifierats i svenska undersökningar, bl a av Dunér (1972).

Hemmiljö

Begreppet hemmiljö är mångtydigt och kan omfatta faktorer från familjens känsloliv, värderingar etc till utbildning, boende m m. Vi tar här upp några faktorer:

F ö r ä l d r a r n a s f ö r v ä n t n i n g a r o c h y r k e n. Föräldrarnas yrken har spelat en avgörande roll historiskt sett. Sonen ärvde sin faders yrke och höll sig kvar inom skrået, t ex, dottern, liksom modern, blev hembetande. Mycket har hänt sedan dess; skråväsendet har upphört, valmöjligheterna har ökat och kvinnan har i stor utsträckning kommit ut på arbetsmarknaden. Detta till trots råder idag starkt samband mellan föräldrars yrken och deras barns yrkesval. Fortfarande kommer de flesta barn som väljer lägre utbildningar från hem i lägre socialgrupper. Goodale och Hall (1976) fann i en undersökning av amerikanska skolbarn att föräldrarna utövade stort inflytande på barnen i deras utbildningsval (college eller ej). Ett mycket intressant fenomen visade sig här, nämligen att föräldrapåverkan inte var lika för pojkar och flickor. Föräldrarna visade betydligt mindre intresse för och utövade färre påtryckningar på flickorna jämfört med pojkarna i fråga om fortsatta studier. Enligt undersökningar gjorda inom Örebroprojektet fann Dunér (1972), att barn från hem med hög utbildningsnivå upplever påverkan från föräldrarna starkare än övriga barn. Denna påverkan strävar också i riktning mot teoretiska linjer med lång utbildningstid.

F a m i l j e n s a l l m ä n n a k a r a k t ä r. Spelar faktorer som värderingar, religion, öppenhet etc någon roll i barns och ungdomars yrkesperception? Paine, Deutsch och Smith (1967) har funnit samband som tyder på detta. Man fann i en undersökning av amerikanska elever, på vår motsvarighet till högstadiet, exempel på signifikanta samband mellan olika familjekarakteristika och barnens yrkesvärderingar. Text i slutna, disciplinära familjer utan nära vänner värderades yrkesegenskaper som säkerhet, fysiskt god arbetsmiljö och bra kontakt med arbetskamraterna högt. Flera andra samband påvisades mellan familjekarakteristika och yrkesvärderingar. Dessa resultat bör givetvis inte tolkas bokstavligt, men tyder ändå på det icke orimliga förhållandet att familjeegenskaper påverkar barnets syn på yrkeslivet och förmodligen spelar in vid det slutgiltiga yrkesvalet.

Kön

Som framgått tidigare är könstillhörighet en betydelsefull faktor vid yrkesvalet. Fortfarande finns typiska kvinno- respektive mansyrken. Kvinnor söker sig i mycket stor utsträckning till vård- och andra serviceyrken. Också låglöneyrkena domineras av kvinnorna. Barnett (1975) bekräftar detta i sin undersökning, där hon fann att kvinnorna i sin uppfostran lärt sig att inte sträva efter inflytande och höga positioner. Karmel (1975) fann också att män genomsnittligt har högre aspirationsnivå än kvinnor. Män söker sig i stället till tekniska yrken, hantverk m m. De dominerar även höglöne- och högstatusyrkena.

Helt uppenbart är alltså det faktum att skillnader i intresseinriktning föreligger mellan könen. Hur har dessa skillnader uppkommit? Är de beroende av genetiska faktorer? Det enda som är helt klarlagt på denna punkt är att män genomsnittligt blir något större och starkare än kvinnor. I övrigt har inga avgörande skillnader påvisats i förutsättningarna. Här spelar tydligen andra faktorer in. Som nämnts tidigare är förväntningarna från hemmet olika vad beträffar pojkar och flickor. Kraven på pojkarna är alltid större. Man särskiljer manligt och kvinnligt beteende, barnen får olika könsroller, som uppmuntras under hela uppväxttiden, vilket uppenbarligen har en avgörande betydelse för yrkesvalet. Detta styrks av Dunér (1972), som visar att pojkar i stor utsträckning önskar sig högstatusyrken utan tanke på områdesinriktning. Flickorna, däremot, fäster ej någon större vikt vid status, utan väljer efter områdesinriktning. Att kvinnor söker sig till serviceyrken och socialt inriktade yrken bekräftas också av Wagman (1965).

Tidsandan

Med tiden sker ständigt förändringar i samhället som

påverkar individen. Värderingar och attityder förändras, men vilken omfattning och med vilken styrka är ofta svårt att uttala sig om. Socialpsykologisk forskning har visat att attitydförändringar ibland går långsamt och i synnerhet gäller detta s k stereotypier. Hur attityder i yrkesperceptionen ändras med tiden har studerats av Hodge och Siegel (1966) enligt (Zytowski, 1968). I denna undersökning jämfördes eventuella förändringar av prestigevärden för 100 olika yrken dels 1947 och dels 1963. Samma test användes vid båda tillfällena, men samplen var olika. Respondenterna fick följande instruktion: "For each job mentioned, please pick out the statement that best gives your own personal opinion of the general standing that such a job has" (understrykningarna här är lika med kursiverad stil i källtexten). (s 88). För varje yrke fanns följande svarsalternativ: "excellent, good, average, somewhat below average". Dessutom fanns alternativet: "don't know". (s 88). Svarsalternativen hade givetvis olika poäng och på detta sätt kunde man räkna fram en medelvärdespoäng för varje yrke. Resultatet var slående. En produktmomentkorrelation på .99 erhöles mellan yrkesmedelvärdena från 1947 och 1963. Rangordningen var i stort sett också densamma mellan yrkena 1947 och 1963. Denna undersökning visar hur stabila attityder är trots att 16 år förflutit mellan de båda undersökningstillfällena.

Vi har försökt redovisa några generella faktorer, som kan anses påverka individens yrkesperception och val av yrke i allmänhet. Probleområdet är mycket komplext och vi är medvetna om, att många specifika faktorer, som t ex personlighetspsykologiska m fl, inte berörts.

P r o b l e m o c h s y f t e

Undersökningens syfte är att ta reda på vilka förändringar i yrkesperceptionen och yrkespreferansen, som har skett mellan åren 1968 och 1978 hos elever i årskurs 9 på grundskolan samt hur perceptionen skiljer sig mellan pojkar och flickor samt förändringar inom könen mellan 1968 och 1978.

Är pojkar lika statusinriktade idag som de var 1968? Har 10 år förändrat deras syn? Väljer de idag i större omfattning än tidigare efter område än efter status i ett s k preferensval? Flickorna såg för 10 år sedan mer till yrkens områdesinriktning än till status i det s k preferensvalet. Har flickorna blivit mer statusmedvetna idag jämfört med tidigare? Närmar sig flickorna och pojkarna varandra i de horisontella och vertikala dimensionerna?

Värderar pojkar och flickor de horisontella respektive vertikala yrkesdimensionerna på samma sätt som 1968 eller har synen förändrats? Med anledning av bakgrundsdiskussionen finns det skäl att anta, att förändringar främst har uppkommit inom egenskapsvariablerna manligt - kvinnligt;

omväxlande - enformigt, fint - inte fint, hög lön - låg lön och får bestämma - måste lyda. Vi tror att elever idag, i mindre omfattning än 1968, skiljer på dessa egenskaper.

För undvikande av missförstånd betonas att undersökningen inte syftar till klar- respektive kartläggande av enskilda faktorer som kan tänkas påverka en individs yrkesperception och preferensval. Vi är endast intresserade av den totala effekten av den påverkan miljön utövar på individen. De yrken som valts är i sig ointressanta, de representerar endast olika status- respektive områdesgrupper.

Hypoteser

- I. Det finns fortfarande en skillnad mellan pojkar och flickor i årskurs 9 i preferensvalet av yrken med avseende på den vertikala och horisontella dimensionen.
 - A. Pojkar väljer fortfarande mer efter status än område jämfört med tidigare.
 - B. Pojkar tenderar dock att välja efter status i mindre omfattning nu än 1968.
 - C. Flickor väljer fortfarande i samma utsträckning som tidigare efter områden.
 - D. Flickor tenderar dock till ökat statusval jämfört med 1968.

- II. Förändringar i perceptionsprofilerna inom de vertikala och horisontella dimensionerna finns hos flickor och pojkar mellan perioden 1968 - 1977. Följande variabler studeras:
 - A. manligt - kvinnligt (utjämning)
 - B. låg lön - hög lön (utjämning)
 - C. omväxlande - enforming (mot omväxlande)
 - D. fint - inte fint (utjämning)
 - E. får bestämma - måste lyda (går mot "får bestämma").

M e t o d

Undersökningsgrupp

Populationen utgjordes av de elever, som var inskrivna i grundskolan åk 9 höstterminen 1977 i Örebro med undantag av skolorna Lillån och Fjugesta, vilka ej tillhörde Örebro kommun 1968 och således ej heller bör tas med i denna undersökning då deras upptagningsområden ej förändrats på denna tid.

Undersökningsgruppen utgjordes av de elever, som vid datainsamlingstillfället besvarade ett frågeformulär (YD 68). Sammanlagt svarade 860 elever fördelade på 422 flickor och 438 pojkar.

Tabell 1. Storlek av population, undersökningsgrupp och bortfall

	Population	Undersökningsgrupp	Bortfall (antal)	Bortfall (i %)
Pojkar	525	438	87	16,6
Flickor	530	422	108	20,3
Totalt	1055	860	195	18,5

Bortfallet på ca 18% bör inte påverka materialet alltför mycket, då undersökningen var anonym och datainsamlingen utfördes under ordinarie lektionstid. Det är rimligt att anta, att de då frånvarande inte utgjorde någon specifik grupp, utan var ett någorlunda slumpmässigt tvärsnitt av populationen. Att just Örebro valdes för undersökningen äger sin förklaring i att denna rapport är en uppföljare av en tidigare undersökning i Örebroprojektet.

Undersökningsinstrument

Den yrkesenkät (YD 68) som använts är densamma som utarbetats inom Örebroprojektet för undersökningen 1968 (se Bilagorna 1 och 2).

Enkäten bygger på samma principer som Osgood et al's (1957) teknik för semantisk differential.

Instrumentet består av sammanlagt nio yrken, vilka representerar tre statuskategorier (hög-, låg- och mellanstatus) samt tre yrkesområdeskategorier (merkantila, vårdkontakt och tekniska yrken). Se översiktstabell.

Tabell 2. Yrkena indelade i status respektive områdesgrupper
Område (horisontell dimension)

	Merkantil	Vård-kontakt	Teknisk
Status I	Direktör	Läkare	Överingenjör
(vertikal dimension) II	Banktjänsteman	Folkskollärare	Verkmästare
III	Expedit	Sjukvårdare, bitr	Verkstadsarbetare

Varje yrke bedömdes efter 13 variabler på en sju-gradig skala (se bilaga 2). De 12 första utgjordes av olika egenskaper, såsom svårt, bra betalt etc. Den trettonde mäter individens yrkespreferans och bedömdes efter skalan "skulle gärna vilja bli" - "skulle absolut inte vilja bli".

Variabler

B e r o e n d e variabel. Denna utgjordes av elevernas skattningar av de olika egenskaperna på den 7-gradiga skalan, varvid en attitydpoäng erhöles, som låg mellan 1 och 7. Skalvärde 1 innebar att respondenten gjort sin markering längst till vänster på skalan och vid skalvärde 7 längst till höger.

Beräkningen gjordes sedan för de olika status- respektive områdeskategorierna.

O b e r o e n d e variabler.

1. Vertikalt indelade yrken; elevers perception och yrkespreferenser inom det vertikala området.
2. Horisontellt indelade yrken; elevers perception och yrkespreferenser inom det horisontella området.
3. Kön; skillnader i perceptionen och yrkespreferans mellan könen redovisas.
4. Tid; 1968:s resultat jämförs med det från 1978. Eventuell interaktion mellan tid och kön testas.

Analysmetoder

Aritmetiskt medelvärde och standardavvikelse beräknas för varje egenskapsvariabel inom:

1. Varje statuskategori
2. Varje områdeskategori.

De statistiska prövningarna har utgjorts av en tvåvägs variansanalys, ur vilken erhöles följande huvudeffekter:

1. Kön - en sammanslagen signifikansprövning av medelvärdeskillnader mellan båda könen.
2. Tid - signifikansprövning av eventuella medelvärdesförändringar mellan de båda måttillfällena 1968 och 1978.
3. Interaktion - prövning av om någon samverkan mellan variablerna tid och kön resulterat i några signifikanta förändringar.

R e s u l t a t

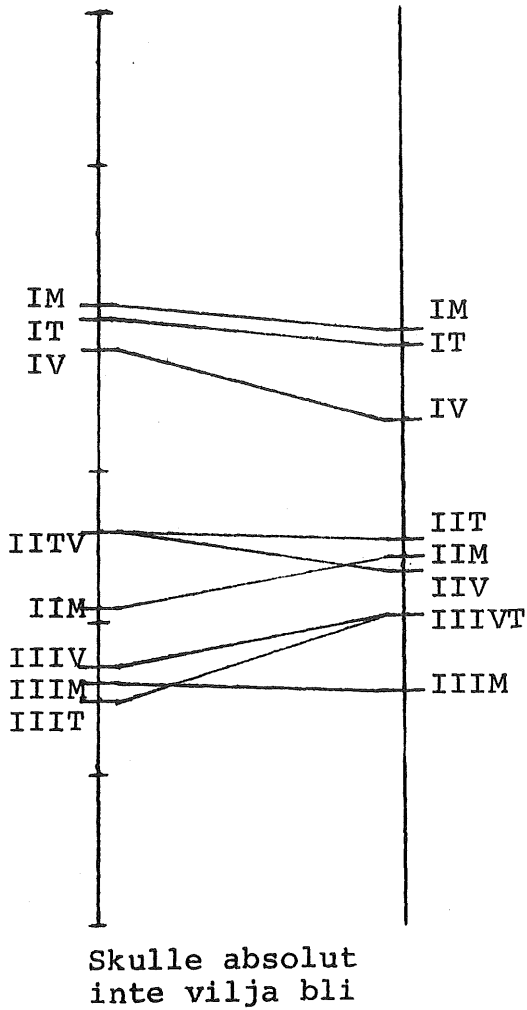
Resultatet redovisas i två avsnitt. Det första avsnittet behandlar elevernas preferensval och det andra avsnittet redovisar elevernas perceptionsprofiler av (1) yrken enligt den vertikala dimensionen, (2) yrken enligt den horisontella dimensionen och (3) en sammanfattning av yrkesperceptionen i de fem variabler vi undersöker över både status och område. Efter varje profil kommer en tabell över de i hypotesen ingående variablerna där signifikanta värden presenteras beträffande skillnader mellan könen, förändringar i tiden och interaktioner mellan tid och kön. Interaktionen ger svar på frågan om utvecklingen för pojkar och flickor varit likartad eller om den gått åt skilda håll för de båda könen sedan 1968.

Exakta värden för figurerna 1-9 samt för tabellerna 3-10 finns i bilagorna 3-5 (tabellerna 11-13 resp 6-8 (tabellerna 14-17)).

Yrkespreferans

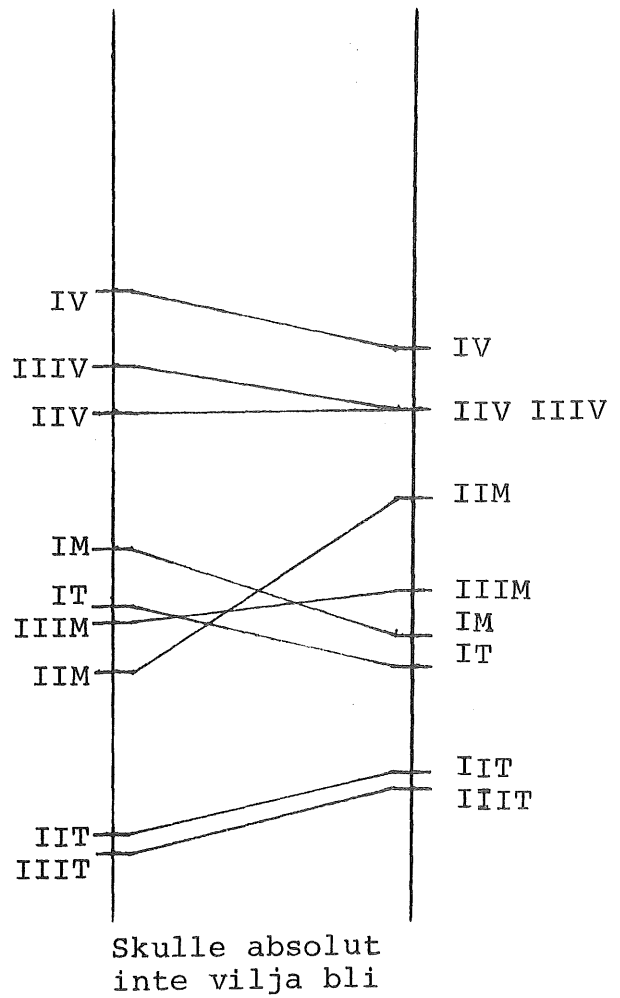
Pojkar

1968 1978
Skulle mycket gärna
vilja bli

Flickor

1968 1978
Skulle mycket gärna
vilja bli

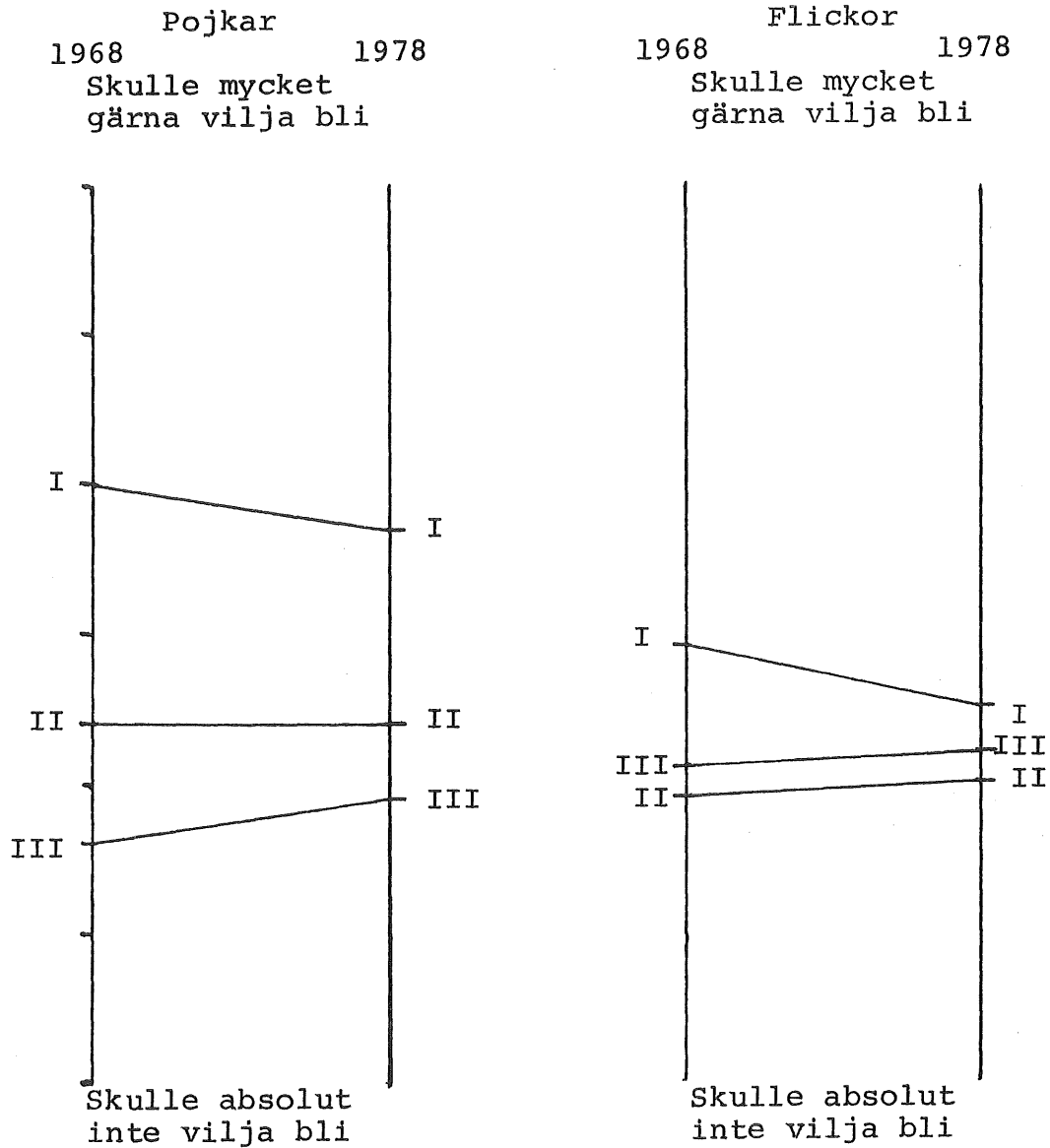
Yrkenas status

- I Högstatus
- II Mellanstatus
- III Lågstatus

Områden

- V Vård och kontakt
- M Merkantila
- T Tekniska

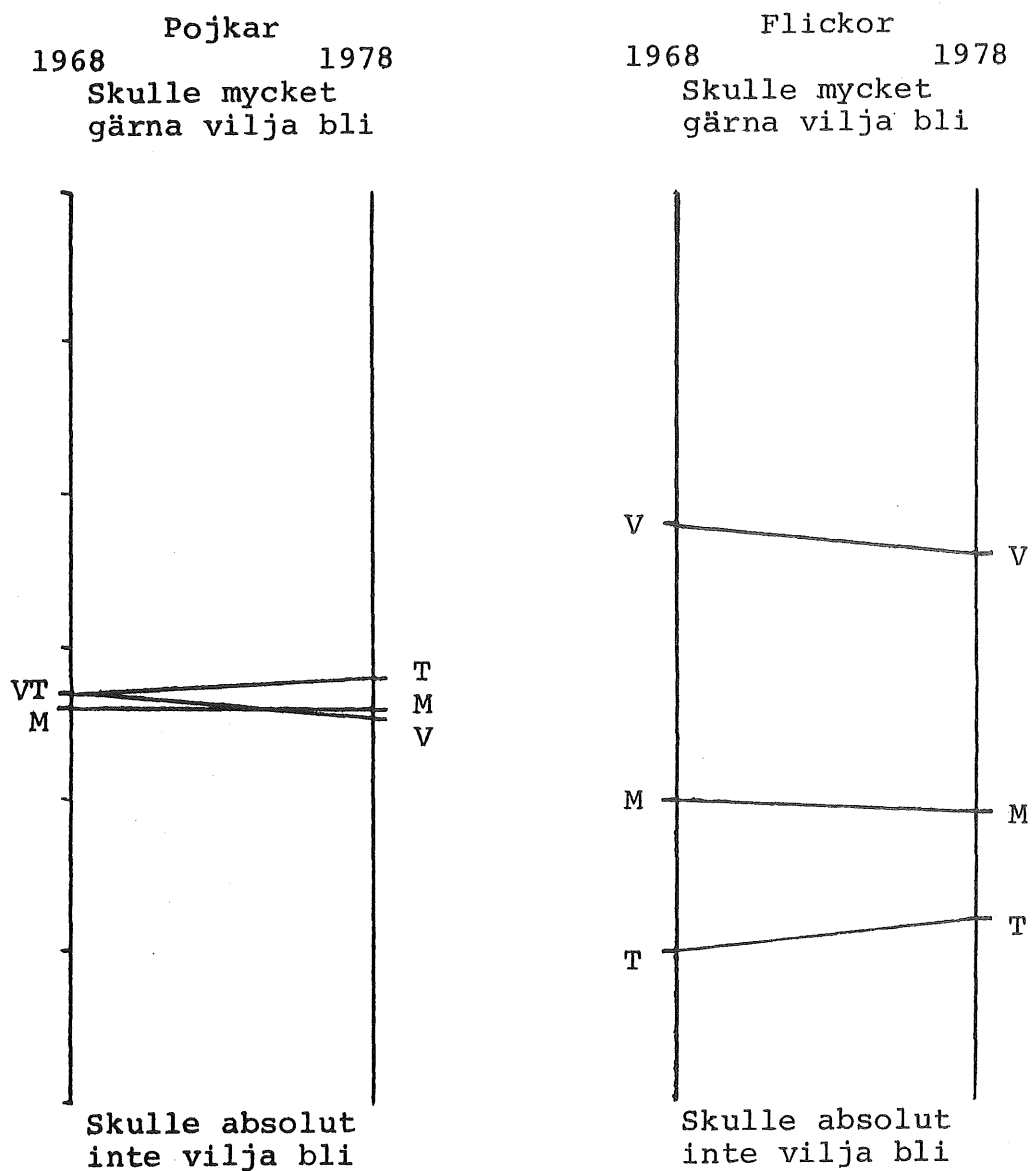
Figur 1. Preferenser för nio yrken hos pojkar och flickor i åk 9 1968 respektive 1978

Yrkenas status

- I Högstatus
- II Mellanstatus
- III Lågstatus

Figur 2. Preferens för tre yrkeskategorier: hög-, medel- och lågstatusyrken hos pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Områden

- V Vård och kontakt
- M Merkantila
- T Tekniska

Figur 3. Preferens för tre yrkeskategorier: vårddycken, merkantila/kontorsyrken och tekniska yrken hos pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 3. Signifikanta resultat för högstatusyrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Statuskategorier			Skala
		låg	mellan	hög	
Skulle mycket gärna vilja bli	kön	xxx → p	xxx → fl	xxx → fl	skulle absolut inte vilja bli
	tid	xxx ←		xxx ←	
	inter				

Signifikansnivåer

p < 0,10 = x
 p < 0,05 = xx
 p < 0,01 = xxx

Tabell 4. Signifikanta resultat för områdeskategorier avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringen (tid) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Områdeskategorier			Skala
		Vård	Merkantil	Tekniska	
Skulle mycket gärna vilja bli	kön	xxx → p	xxx → fl	xxx → fl	Skulle absolut inte vilja bli
	tid	xxx →		x ←	
	inter				

signifikansnivåer

p < 0,10 = x
 p < 0,05 = xx
 p < 0,05 = xxx

Figurerna 1, 2 och 3 visar hur "gärna" eller "inte gärna" pojkar och flickor skulle vilja välja ett visst yrke 1968 resp 1978. Pojkarna vill i mycket större omfattning än flickorna bli någonting inom ett högstatusyrke än inom ett mellanstatusyrke samt mycket hellre ägna sig åt ett mellanstatusyrke än åt ett lågstatusyrke. Yrkenas popularitet är praktiskt taget lika för pojkarna vid båda undersökningstillfällena. Flickornas önskan om att vilja ägna sig eller inte ägna sig åt ett visst yrke ser helt annorlunda ut än pojkarnas. De ser inte på samma sätt till ett yrkes status som pojkarna gör. Både 1968 och 1978 vill flickorna framför allt bli någonting inom vård- och kontaktyrkena och i sista hand vill de ägna sig åt ett tekniskt yrke. Av figurerna 1-3 framgår också att spridningen inom variabeln: "att vilja bli - absolut inte vilja bli" är mindre både för pojkar och flickor jämfört med 1968, dvs ungdomarna har i större omfattning än tidigare undvikit de s k ytterlighetsvärdena i sin önskan om att vilja ha eller inte ha ett visst yrke.

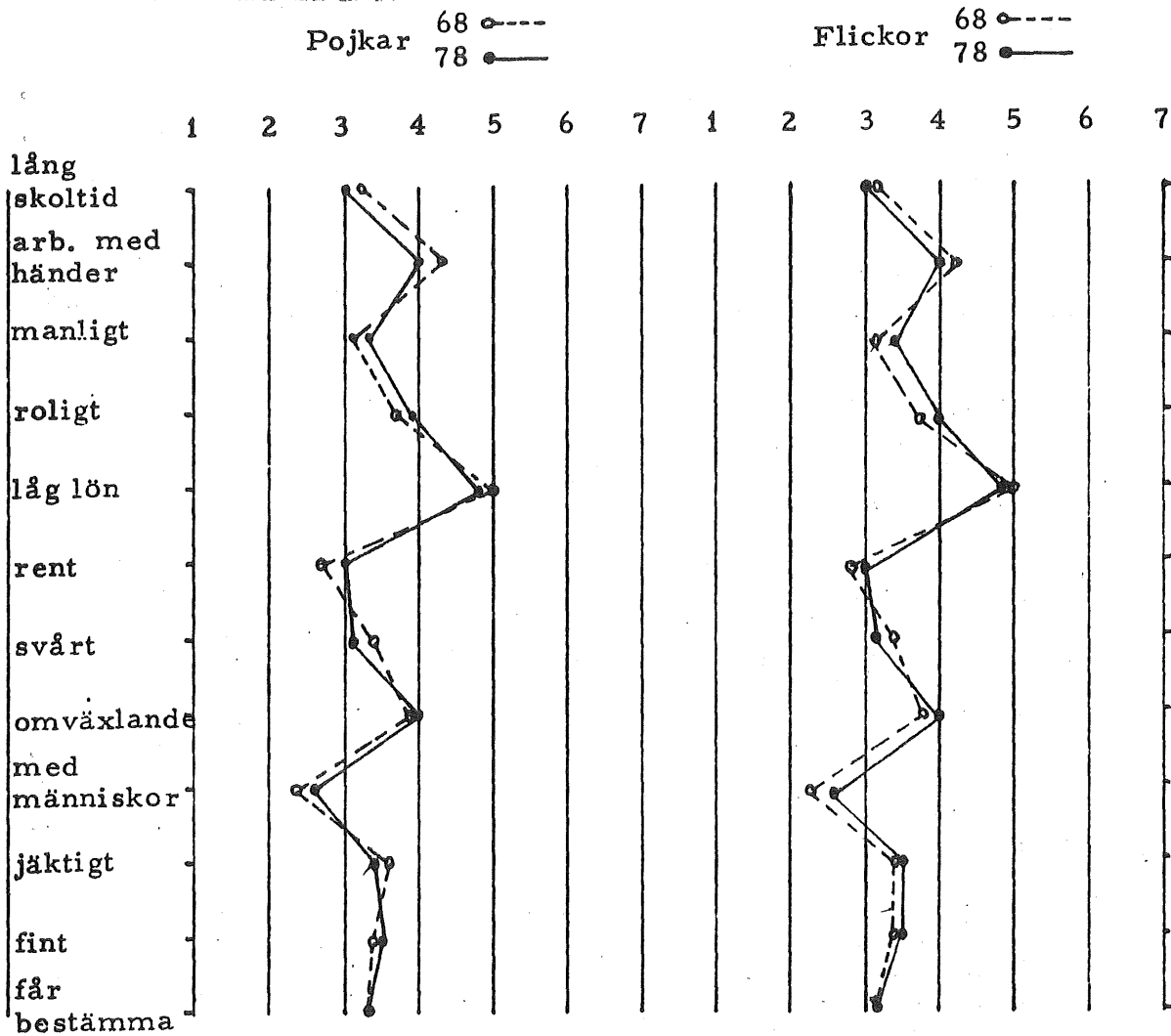
Då låg-, mellan- resp högstatusyrkena redovisas i en särskild figur (fig 2) ser vi tydligt hur pojkarnas uppfattning om hur gärna de vill välja eller inte välja ett visst yrke inom olika statusnivåer starkt varierar. Flickornas statustänkande är inte lika kategoriskt som pojkarnas, och de vill t o m hellre ägna sig åt lågstatusyrken än åt mellanstatusyrken. I tabell 1 ser vi de signifikanta medelvärdeskillnaderna i ungdomarnas attitydförändringar mellan de båda undersökningstillfällena. Pojkar och flickor vill i något mindre omfattning än tidigare ägna sig åt ett högstatusyrke och i något större omfattning än tidigare vill de ägna sig åt ett yrke inom lågstatusgruppen.

Elevernas s k "önskeval" inom yrkesområden uppvisar en helt motsatt bild jämfört med den inom statuskategorier. I figur 3 ser vi, att flickorna hellre önskar bli någonting inom vård- och kontaktyrkena än inom de merkantila yrkena, som i sin tur i större omfattning lockar flickorna än vad de tekniska yrkena gör. Pojkarnas önskemål är här mycket mindre uttalade på denna punkt, men de vill hellre ägna sig åt ett tekniskt yrke idag, 1978, än arbeta inom ett vård- och kontaktyrke. Tabell 4 visar de signifikanta medelvärdeskillnaderna i pojkarnas och flickornas yrkespreferenser mellan de två undersökningstillfällena.

Ungdomarna vill 1978 inte lika gärna bli någonting inom vård- och kontaktyrkena jämfört med sina kamraters önskemål 1968 och man vill 1978 i något större omfattning ägna sig åt ett tekniskt yrke jämfört med tidigare.

Yrkesperception

S t a t u s k a t e g o r i e r

Figur 4. Profiler över perceptionen av högstatusyrken. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 5. Signifikanta resultat för högstatusyrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Högstatus	Skala
manligt	kön tid inter	xxx → fl xxx ← xxx ← p . fl	kvinnligt
låg lön	kön tid inter		hög lön
omväx- lande	kön tid inter	xx → fl xxx →	enformigt
fint	kön tid inter	xxx →	inte fint
får be- stämma	kön tid inter	xxx →	måste lyda

Signifikansnivåer

$$x_p < 0,10$$

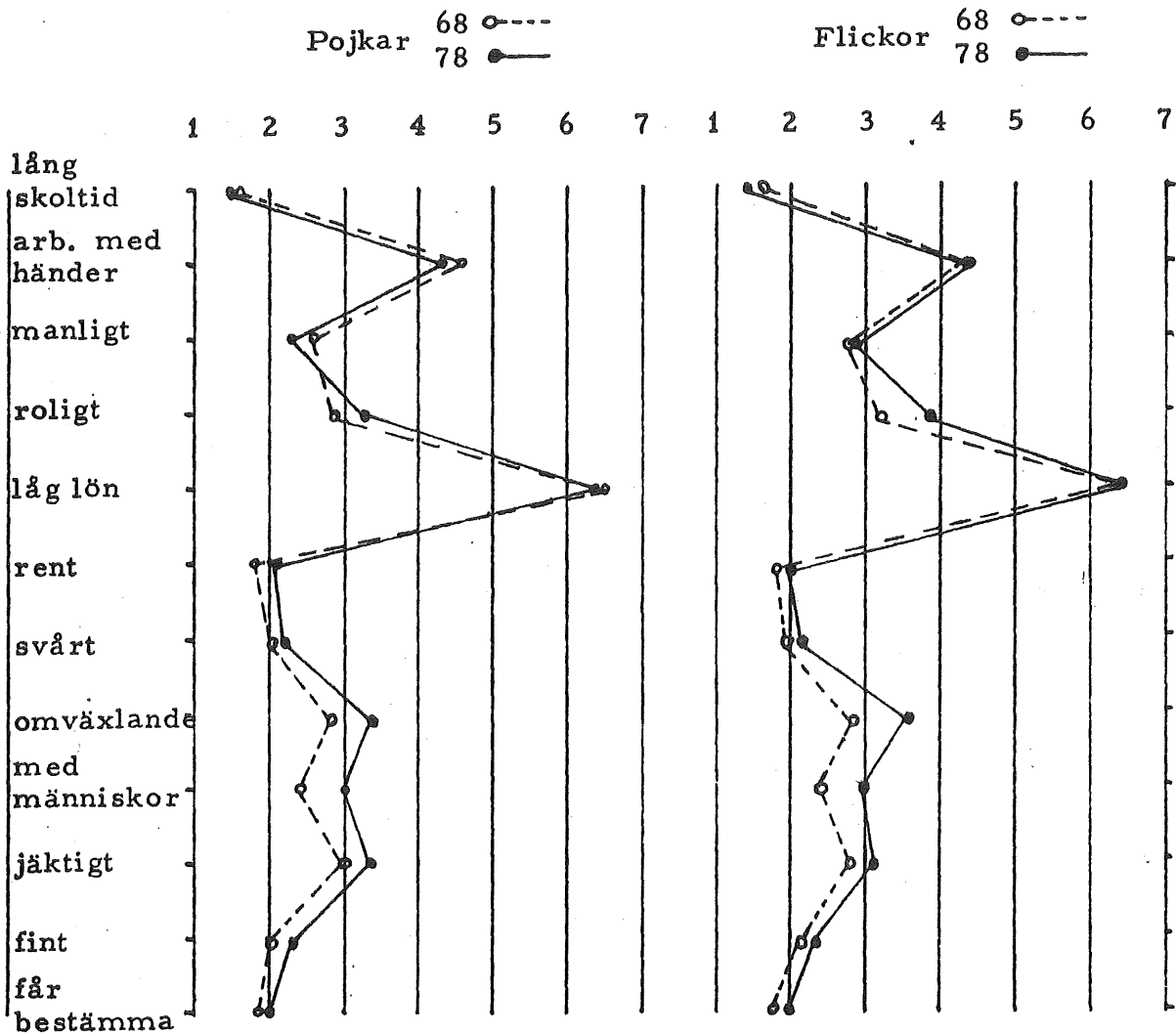
$$xx_p < 0,05$$

$$xxx_p < p,01$$

Man ser i figur 4, att pojkarnas och flickornas uppfattningar om högstatusyrken är ganska lika vid de båda undersökningstillfällena. Likaså kan konstateras att inga genomgripande förändringar skett sedan 1968. Ungdomarna tänker sig fortfarande att högstatusyrken kräver lång skoltid, är ganska manliga och mycket välbetalda. Vidare anser eleverna dessa yrken som rena, ganska svåra att klara av och att man får bestämma en hel del. Slutligen ser man ett högstatusyrke som ganska fint i jämförelse med andra yrken. Om man tittar litet närmare på figur 4 ser man dock att vissa förändringar inträffat sedan 1968. Dessa har också i de flesta fall gått i samma riktning för pojkar och flickor. Gemensamt för dessa förändringar är att ungdomarna i jämförelse med 1968 har mjukat upp sina attityder en del, dvs man bedömer de olika egenskaperna något mer neutralt och drar sig mot mittenvärdena på skalan.

Av de fem utvalda variablerna syns tydliga förändring-

ar av elevernas uppfattning i fyra - dessa visar sig också vara signifikanta enligt tabell 5. Eleverna i årskurs 9 uppfattar 1978 högstatusyrkena som mindre omväxlande, mindre fina och tror att man får bestämma något mindre än man ansåg tidigare - dessa uppfattningar gäller både för pojkar och flickor. Anmärkningsvärt är att pojkarna anser högstatusjobb som ännu mer manliga idag jämfört med 1968, denna uppfattning delas inte av flickorna. Att lönen är mycket hög är något som båda könen är överens om och här finns ingen förändring från 1968.

Figur 5. Profiler över perceptionen av mellanstatusyrken. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 6. Signifikanta resultat för mellanstatusyrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Mellanstatus	Skala
manligt	kön tid inter	xxx → fl xxx →	kvinnligt
låg lön	kön tid inter	xxx ←	hög lön
omväx- lande	kön tid inter	xxx →	enformigt
fint	kön tid inter	xxx →	inte fint
får be- stämma	kön tid inter	xxx → p	måste lyda

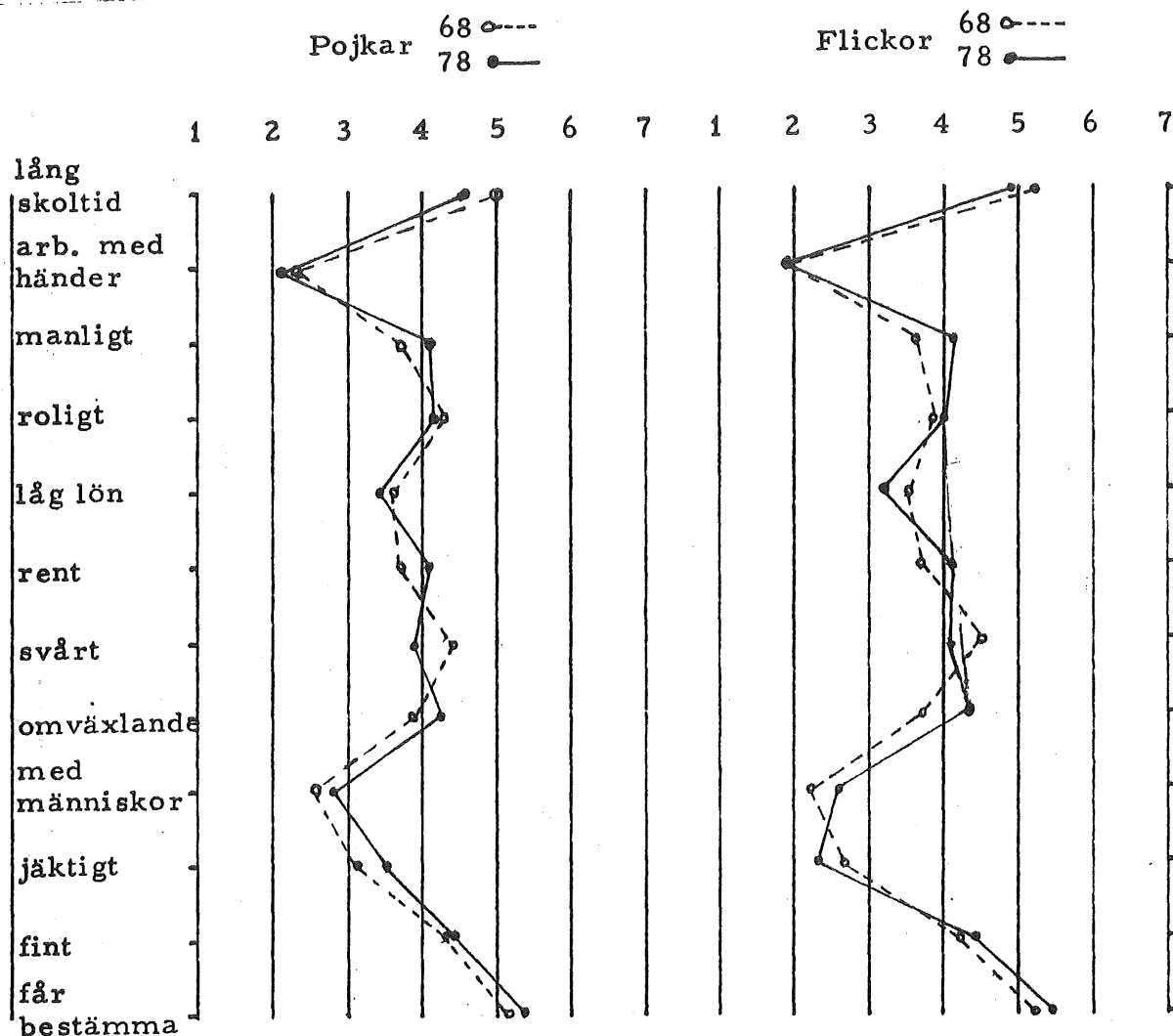
Signifikansnivåer

p < 0,10 = x
p < 0,05 = xx
p < 0,01 = xxx

Inom mellanstatusyrkena ser man av figur 5 att mycket små förändringar har inträffat sedan 1968. Ungdomarna har ungefär samma syn på dessa yrken som tidigare. Vidare föreligger ganska stora likheter mellan pojkar och flickor. De flesta bedömningarna är här ganska neutrala och ligger tämligen nära mitten på skalan. Man tycker t ex att ett mellanstatusyrke innebär lika mycket arbete "med händerna" som "tankearbete", varken särskilt roligt eller tråkigt samt "något manligt". Däremot tycker eleverna att dessa yrken är ganska välbetalda och att de har en del med människor att göra.

De förändringar som inträffat visar att både pojkar och flickor 1978 drar sig ytterligare något mot mitten i attitydskalan. Exempel på detta är att det som 1968 bedömdes som något manligt anses vara mindre manligt idag samt att man inte i lika stor omfattning som tidigare anser att man har med människor att göra inom dessa yrken - dessa uppfattningar delas av båda könen. Att förändringar inträffat sedan 1968 ser man i tabell 6, där fyra av de fem

undersökta variablerna visar signifikanta medelvärdeskillnader. Man tycker att mellanstatusyrkena är mindre manliga, inte lika omväxlande samt något mindre fina än tidigare. Lönen anses också vara något lägre än tidigare och närmar sig mittenvärdet en smula. Att man i viss utsträckning får bestämma något inom mellanstatusyrkena, ansåg eleverna både 1968 och 1978.

Figur 6. Profiler över perceptionen av lågstatusyrken. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 7. Signifikanta resultat för lågstatusyrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int)riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Lågstatus	Skala
manligt	kön tid inter	xxx →	kvinnligt
låg lön	kön tid inter	xxx → p xxx →	hög lön
omyväx- lande	kön tid inter	x → p xxx → xx → fl . p	enformigt
fint	kön tid inter	xxx →	inte fint
får be- stämma	kön tid inter	x → fl xxx →	måste lyda

Signifikansnivåer

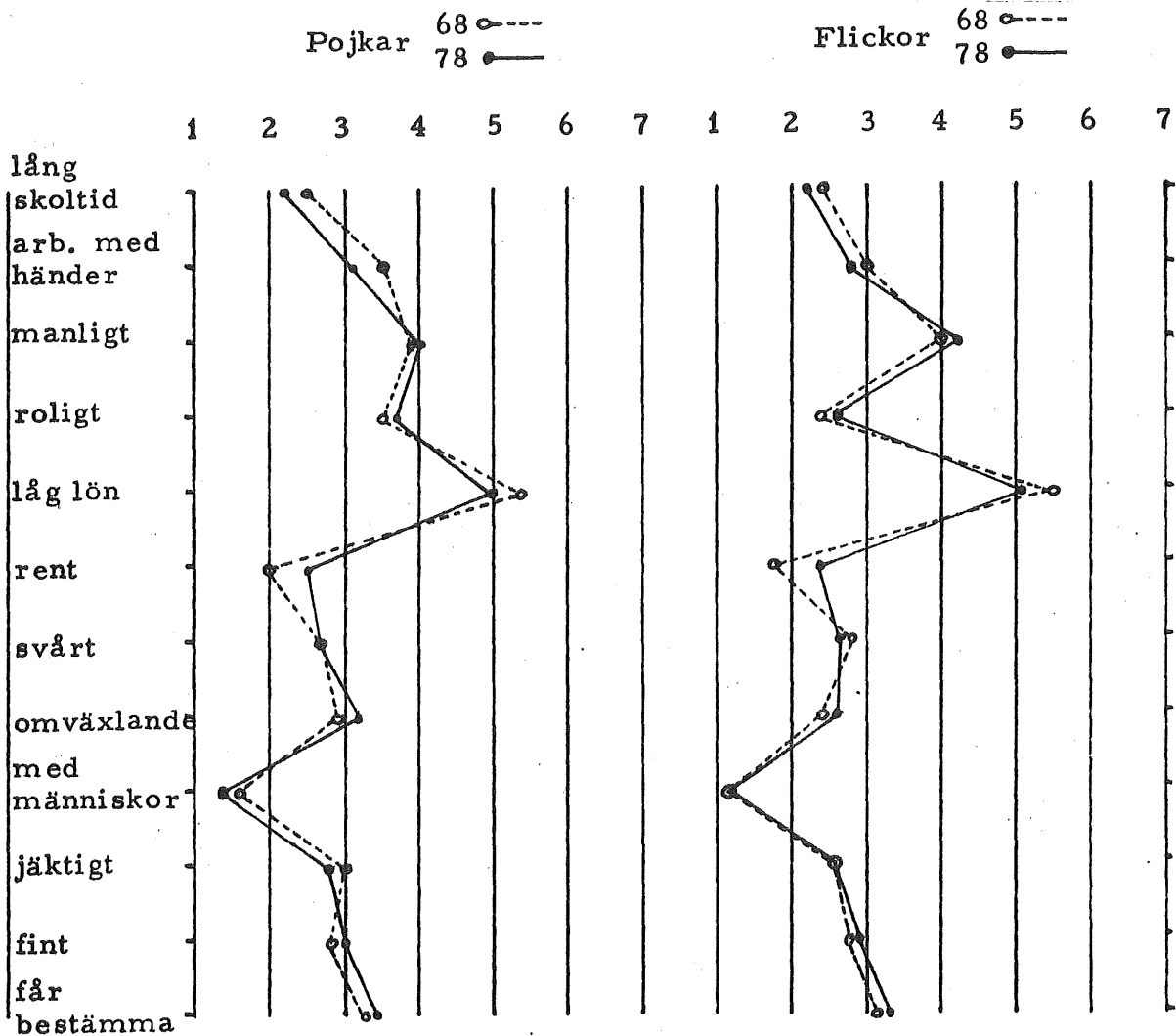
p < 0,10 = x
p < 0,05 = xx
p < 0,01 = xxx

I figur 6 över lågstatusyrken visas de största förändringarna inom de statusgrupperade yrkeskategorierna. Här råder vissa skillnader mellan pojkarnas och flickornas uppfattningar både 1968 och 1978. De förändringar som inträffat har heller inte gått konsekvent åt samma håll för de båda könen. Skoltiden bedöms av både pojkar och flickor som kort, men en viss attitydförändring mot en något längre skoltid kan iakttagas. Att man inte sysslar med tankearbete utan mest arbetar med händerna är båda könen överens om. Lönen bedöms som ganska låg 1968, men anses ännu lägre 1978 av både pojkar och flickor. Vidare tror man att lågstatusyrkena har mycket med människor att göra, är ganska jäktiga samt att man inte får bestämma särskilt mycket. Både pojkar och flickor tycker idag 1978, MBL-lagen till trots, att man får bestämma ännu mindre nu jämfört med tidigare.

Lågstatusyrkena betraktas som vare sig särskilt manliga eller kvinnliga, men ungdomarna 1968 ansåg dock låg-

statusyrkena vara något mer manliga än vad ungdomarna idag, 1978, tycker. Denna medelvärdeskillnad visar vi i tabell 7 och den är signifikant. Vidare bedöms lönen som lägre av båda könen 1978. Lågstatusyrkena bedöms också som mindre fina av såväl pojkar som flickor och som nämnts tidigare så anser man att man får bestämma i mindre omfattning nu än tidigare. Eleverna anser slutligen yrkena som mindre omväxlande än tidigare och flickornas uppfattning på denna punkt är mer markerad än pojkarnas.

O m r å d e s k a t e g o r i e r

Figur 7. Profiler över perceptionen av värdeyrkena. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 8. Signifikanta resultat för vård/kontaktyrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int) riktning anges med en pil.

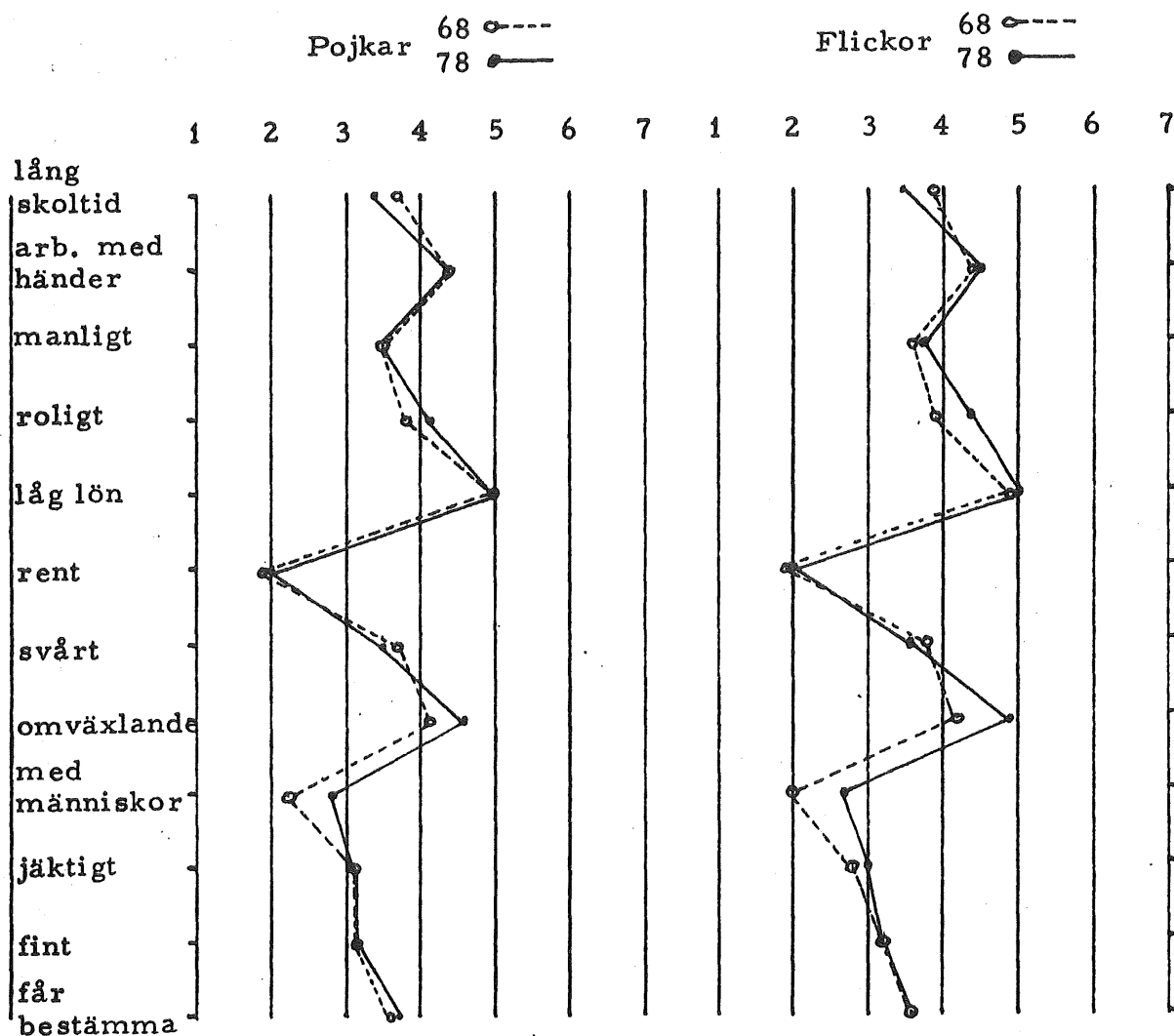
Skala	Effekt	Vård/kontaktyrken	Skala
manligt	kön tid inter	xxx → fl xxx →	kvinnligt
låg lön	kön tid inter	x → fl xxx ←	hög lön
omväxlande	kön tid inter	xxx → p xxx →	enformigt
fint	kön tid inter	xxx → p xxx →	inte fint
får bestämma	kön tid inter	xx → p xxx→	måste lyda

Signifikansnivåer

p < 0,10 = x
p < 0,05 = xx
p < 0,01 = xxx

Inom vård- och kontaktyrken har enligt fig 7, pojkar och flickor i stort sett samma uppfattning vid båda undersökningstillfällena. Vårdyrkena anses av eleverna både 1968 och 1978 bl a kräva lång skoltid, ha låg lön, vara rena, vara omväxlande och innebära att man får ha med människor att göra. Eleverna uppfattar också dessa yrken som jäktiga, fina och de anser att man får bestämma och flickorna tycker dessa yrken är roligare än vad pojkarna gör. Pojkar och flickor i åk 9 har ändrat sin uppfattning något om vårdyrkena jämfört med 1968, men tendenserna är som tidigare nämnts desamma. Man anser vårdyrkena innebära en något längre skoltid, mer arbete med händerna samt vara litet mindre roliga jämfört med elevernas uppfattning 1968.

I tabell 8 kan man se de medelvärdeskillnader som är signifikanta för de variabler vi undersöker. Eleverna anser vårdyrkena vara varken manliga eller kvinnliga vid båda undersökningstillfällena, men man uppfattar 1978 yrkena som något mer kvinnliga jämfört med 1968. I figur 7 och av tabell 8 kan man vidare se, att eleverna anser vårdyrkena 1978 vara mindre omväxlande, mindre fina och menar att man får bestämma mindre i dessa yrken. Pojkarna och flickorna har 1978 en något mer neutral uppfattning än deras kamrater vid 1968 års undersökning. Att lönen blivit något högre för vårdyrkena 1978 jämfört med tidigare är väntat, men fortfarande anser både pojkar och flickor, att lönen inom vårdyrkena är låg.

Figur 8. Profiler över skattningar av merkantila yrken. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 och 1978.

Tabell 9. Signifikanta resultat för merkantila yrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Merkantila	Skala
manligt	kön tid inter	xxx → fl xxx →	kvinnligt
låg lön	kön tid inter	xxx → x → fl	hög lön
omväxlande	kön tid inter	xx → fl xxx →	enformigt
fint	kön tid inter		inte fint
får bestämma	kön tid inter		måste lyda

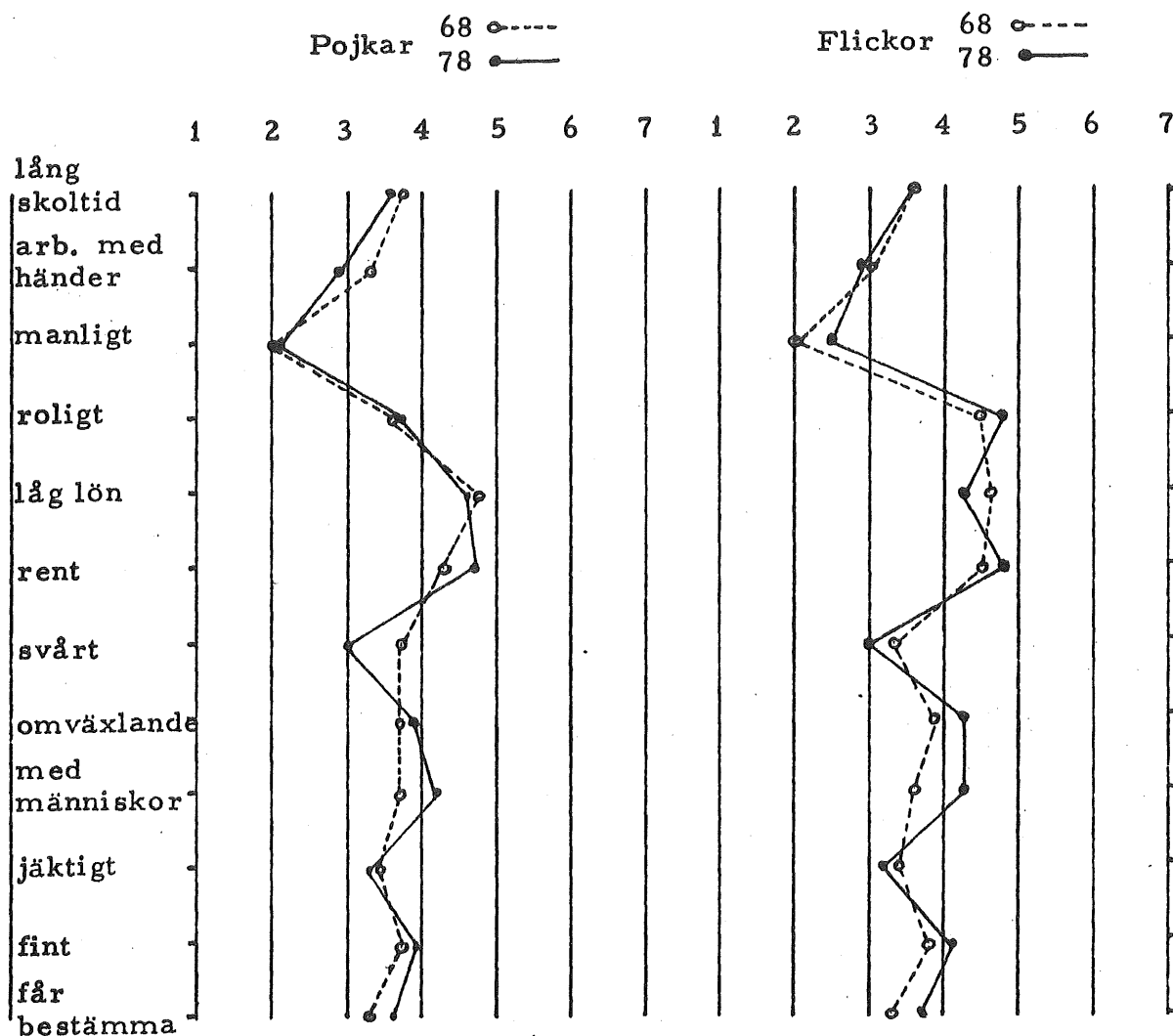
Signifikansnivåer

p < 0,10 = x
p < 0,05 = xx
p < 0,01 = xxx

Elevernas bedömning av merkantila yrken är som framgår av fig 8 i stort sett mycket lika för pojkar och flickor vid de två undersökningstillfällena. De merkantila yrkena bedöms som mycket rena och det är ganska fint och jäktigt att arbeta inom dessa yrken. Skoltiden är varken kort eller lång och dessa yrken tycks vara varken roliga eller tråkiga. Pojkar och flickor i åk 9 betraktar också de merkantila yrkena som vare sig manliga eller kvinnliga.

Skillnaderna är små mellan pojkars och flickors bedömning av de merkantila yrkena 1968 resp 1978. I tabell 9 anges de signifikanta medelvärdeskillnaderna hos de variabler vi valt ut. Uppfattningen om manligt-kvinnligt i de merkantila yrkena anses av ungdomarna 1978 vara mer neutral än den uppfattning man hade 1968. Bedömningen av hur mycket pengar man förtjänar inom de merkantila yrkena tycks inte ha förändrat sig hos pojkar, däremot anser flickorna 1978 att dessa yrken är något bättre betalda nu än tidigare.

Ungdomarna i 1978 års undersökning betraktar också de merkantila yrkena som mindre roliga nu än vad deras kamrater gjorde 1968.

Figur 9. Profiler över skattningar av tekniska yrken. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential för pojkar och flickor i åk 9 1968 resp 1978.

Tabell 10. Signifikanta resultat för tekniska yrken avseende (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (tid och kön). Skillnaden (kön) resp förändringens (tid, int) riktning anges med en pil.

Skala	Effekt	Tekniska	Skala
manligt	kön tid inter	xxx → fl xxx → xxx → fl	kvinnligt
låg lön	kön tid inter	xxx → p xxx ←	hög lön
omväxlande	kön tid inter	xxx → fl xxx → x → fl p	enformigt
fint	kön tid inter	xxx → fl xxx →	inte fint
får bestämma	kön tid inter	xxx →	måste lyda

Signifikansnivåer

- p < 0,10 = x
- p < 0,05 = xx
- p < 0,01 = xxx

De tekniska yrkena visar inte heller någon större skillnad mellan pojkar och flickors uppfattning av dessa yrken, vilket vi kan se i fig 9. Som väntat anser både pojkar och flickor tekniska yrken vara manliga. Ungdomarna tycks för övrigt i stor utsträckning ha en relativt neutral uppfattning av de tekniska yrkena, dvs medelvärdena i deras bedömningar ligger omkring mittenvärdet på attitydskalan.

Pojkar och flickor har, som vi tidigare nämnde, ungefär samma uppfattning av de tekniska yrkena - däremot ser man på dessa yrken något annorlunda vid de båda undersökningstillfällena. Som vi kan se i fig 9 och i tabell 10 anser flickorna 1978 de tekniska yrkena som något mindre manliga jämfört med sina kvinnliga kamrater 1968. Pojkarna har inte ändrat sin uppfattning på denna punkt. Den neutrala uppfattningen har i en del avseende förstärkts något. Det är mer markerat att man tycker att det varken är fint eller

inte fint samt varken jäktigt eller lugnt att arbeta inom tekniska yrken. Flickornas ändrade uppfattning att de tekniska yrkena blivit något mindre omväxlande är mer markant än pojkarnas. En anställning inom de tekniska yrkena anses av både pojkar och flickor ge en något mindre kontakt med människor och en något lägre lön jämfört med vad deras kamrater ansåg 1968.

Y r k e s p e r c e p t i o n e n - e n s a m m a n - f a t t n i n g

Resultaten visar, att eleverna bedömt de olika yrkena såväl inom statuskategorier som inom områdeskategorier på olika sätt vid de två undersökningstillfällena. Vi har fått attitydmedelvärdesskillnader i nästan samtliga fall. Många av dessa medelvärdesskillnader var i våra fem utvalda variabler också signifikanta, se tabellerna 5-10. Vidare ser man att pojkars och flickors attitydförändringar varit lika, dvs förändringarna i medelvärdena i skalan går åt samma håll. Tabellerna 5-10 visar, att interaktion förekommit i endast tre fall. Det bör dock betonas, att man inte ska tolka dessa förändringar alltför bokstavligt, trots att de visar sig vara signifikanta. Siffervärdena i medelvärdesskillnaderna visar sig också ofta vara mycket små. Här följer en uppställning av elevernas yrkesperception i de fem utvalda variablerna:

M a n l i g t - k v i n n l i g t

Den genomgående trenden är att de flesta yrkena betraktas som något kvinnligare eller snarare, typiska mansyrken 1968 betraktas såsom mindre manliga 1978. En anmärkningsvärd detalj är den att de mansdominerande tekniska yrkena betraktas som mindre manliga endast av flickorna och att högstatusyrkena, som ansågs vara mycket manliga 1968, uppfattas av pojkarna som än mer manliga 1978.

H ö g l ö n - l å g l ö n

I elevernas uppfattning om olika yrkens lön går förändringarna inte lika entydigt åt ett och samma håll. Man uppfattar 1978 lågstatusyrkenas lön som förhållandevis högre än tidigare. Bedömningen av mellanstatusyrkenas lön går däremot i motsatt riktning, dvs de bedöms som lägre än tidigare. Att högstatusyrkena har en mycket hög lön ansåg man 1968 och denna uppfattning kvarstår också idag 1978.

O m v ä x l a n d e - e n f o r m i g t

Här syns en ganska märklig tendens, nämligen den att samtliga betraktas som mindre omväxlande idag jämfört med 1968. Beträffande lågstatusyrkena är det främst flickorna

som uppfattar dessa som enformiga, detta gäller också för de tekniska yrkena.

F i n t - i n t e f i n t

Vissa yrken uppfattas även 1978 som finare än andra. Högstatusyrkena betraktas som finare än mellanstatusyrkena som i sin tur betraktas som finare än lågstatusyrkena. Inom de olika yrkeskategorierna ser man också skillnader, här uppfattas de tekniska yrkena som mindre fina än de övriga. Förändringar har dock skett i elevernas uppfattning av de olika yrkena sedan 1968. Man skiljer idag något mindre på fint - inte fint. De yrken som uppfattades som fina 1968 anses fortfarande som fina, men i något mindre omfattning idag. Skattningarna närmar sig alltså mittemvärdena.

F å r b e s t ä m m a - m å s t e l y d a

Företagsdemokratisering och medbestämmandelagar till trots, så anser eleverna idag, att man i stort sett har mindre möjligheter till inflytande på arbetsplatserna inom de olika yrkena än vad man hade för tio år sedan. Enligt elevernas bedömning ökar dock möjligheterna till inflytande för varje steg på statusskalan, dvs inom högstatusyrken får man bestämma mycket själv i motsats till lågstatusyrkena där man i stor utsträckning måste lyda andra.

K o m m e n t a r e r

Gav undersökningen svar på de givna frågorna? Första hypotesen behandlade det s k preferensvalet. Har några förändringar skett med avseende på den horisontella resp vertikala dimensionen? Undersökningen visar med stor tydlighet att rangordningen från 1968 kvarstår i stort sett helt oförändrad. De förändringar som fanns att iakttaga var att spridningen minskat, ytterlighetsvärdena har dragit sig mot mitten för både pojkar och flickor.

I andra hypotesen rörande yrkesperceptionen valde vi ut fem variabler i vilka de största förändringarna förväntades inträffa. Dessa var manligt-kvinnligt, låg lön - hög lön, omväxlande - enformigt, fint - inte fint och får bestämma - måste lyda. Hos dessa variabler inträffade små förändringar. Intressant var, att de förändringar som iaktogs gick åt samma håll i de flesta fallen för pojkar och flickor och tenderade att gå mot mittemvärden, dvs ett mer neutralt värde på skalan.

Vad innebär nu dessa resultat?

Tio år räcker inte för att skapa genomgripande för-

ändringar i ungdomars yrkesperception och yrkespreferenser. Osipow (1962) kom också fram till ett liknande resultat där 16 år inte räckte för att förändra rangordningen bland olika yrken i en longitudinell undersökning. Någon större förändring var väl därför inte heller att vänta här, då man ser hur långsamt attityder och värderingar, som ligger djupt hos individen, förändras.

Trots de insatser samhället gjort i bl a utbildnings- och arbetsmarknadsfrågor, där skillnader mellan könen inte längre skall spela någon roll, förändrar sig individen i en till synes långsammare takt än önskvärt i många avseenden. Den information ungdomar får i skolan och på annat håll är nog bra, men den tycks inte vara tillräcklig för att väga upp annan information, som påverkar ungdomen i motsatt riktning. Hur mycket saklig information som än ges motverkas denna av en mer lättillgänglig och förljugen bild av verkligheten, som bl a diverse TV-serier och veckotidningar ger. Denna förljugna samhällsbild verkar tydligen starkt konserverande på individen.

Hemmets betydelse för individens utveckling av attityder och värderingar är väsentlig och man för med sig även de stereotypier, som föräldrarna har. Dessa stereotypier förstärks sedan när individen märker att kamrater, TV och andra massmedia också presenterar samma bilder av samhället, som föräldrarna gör. Påverkan börjar mycket tidigt och verkar i en manlig och i en kvinnlig riktning som gör sig starkt gällande framförallt inom arbetsmarknaden. Fredriksson och Hansson (1976) skriver i sin bok, att pojkar uppfostras till att vara tuffa, hårda och till ett prestationstänkande - att vara bäst, medan flickor skall vara snälla, hjälpsamma och inte ställa krav. Flickornas uppfostran är också starkt känslomässigt inriktat enligt författarna. Dessa mönster försöker man bryta genom att barn bl a ska få möjlighet att vara på daghem och gå i förskola, men tyvärr har ju endast en minoritet av alla barn en daghemsplats och den obligatoriska förskolan har nyligen startat.

Nu är ju inte allt bara en fråga om attityder och värderingar, utan hur ser verkligheten egentligen ut? Mycket tidigt upptäcker ett barn att arbetsmarknaden i stort sett är uppdelad i en manlig och i en kvinnlig del. Under sin pryperiod i åk 9 möts också ungdomarna på ett mer konkret sätt än tidigare av denna uppdelning på manligt och kvinnligt. Inom lågstatusyrkena finner de kvinnorna och dessa arbetar framför allt inom handel, kontor, vård- och kontaktyrken. Männerna ser de oftast i högre positioner än kvinnorna och de arbetar oftast inom de tekniska yrkena. Trots samhällets insatser har vi inte en likvärdig arbetsmarknad. Kvinnornas chanser är fortfarande sämre än männens.

I undersökningen har som tidigare påpekats små för-

ändringar för både pojkars och flickors värderingar iakttagits och dessa förändringar går i de flesta fall mot mittenvärden. Försiktigtvis skulle man kanske våga hoppas på, att någonting håller på att hända. T ex skiljer både pojkar och flickor i mindre omfattning än 1968 på variabeln fint - inte fint inom alla kategorier (utom merkantila), vilket kan ses som en positiv utveckling. En annan intressant tendens är den att flickorna i en del variabler har frångått det traditionella mönstret i större utsträckning än pojkarna - t ex i variabeln manligt - kvinnligt bedömer flickorna de tekniska yrkena som mindre manliga än tidigare jämfört med pojkarna. Märkligt är att samtliga yrkeskategorier skattas som mindre omväxlande än tidigare. Orsakerna till denna tendens är svår att uttala sig om och är en intressant frågeställning för en framtida forskning.

I attitydundersökningar av detta slag är gränsen mellan attityder och kunskaper i vissa variabler flytande. Ett exempel där det mer är en fråga om kunskap än attityd är variabeln låg lön - hög lön. Här visar det sig också att både pojkar och flickor skattar högstatusyrkenas lön väsentligt högre än lågstatusyrkenas, vilket är sakligt riktigt.

Vid en eventuell ytterligare uppföljning av 1968 års undersökning, som skulle vara mycket värdefull att göra för att se hur lång tid som krävs för att få mera genomgripande förändringar, borde kanske andra instrument användas. De instrument som hittills används kanske inte täcker förändringar som egentligen har skett, men som inte upptäckts.

R e f e r e n s e r

- Barnett, R.C. Sex differences and age trends in occupational preference and occupational prestige. Journal of Counseling Psychology, 1975, 22, 35-38.
- Beardslee, D.C. & O'Dowd, D.D. Students and the occupational world. I N. Sanford (Ed.), The American college: A psychological and social interpretation of the higher learning. New York: Wiley, 1962.
- De Fleur, & Melvin, L. Occupational roles as portrayed on television. Public Opinion Quarterly, 1964, 28, 57-74.
- Dunér, A. Vad skall det bli? Undersökningar om studie- och yrkesvalsprocessen. Stockholm: Allmänna förlaget, 1972.
- Fredriksson, M. & Hansson, B. Kärlek, jämlikhet, äktenskap? Lund: Wahlström & Widstrand, 1976.

- Goodale, J.G. & Hall, D.T. Inheriting a career: The influence of sex, values and parents. Journal of Vocational Behavior, 1976, 8, 19-30.
- Hodge, R.W. & Siegel, P.M. Occupational prestige in the United States, 1925-1963. I D.G. Zytowski (Ed.), Vocational behavior
- Hollingshead, A.B. Elmtowns youth. The impact of social classes on adolescents. New York: Wiley, 1949.
- Karmel, B. Education and employment aspirations of students: A probabilistic approach. Journal of Educational Psychology, 1975, 67, 57-63.
- Osgood, C.E., Suci, G.J. & Tannenbaum, P.H. The measurement of meaning. Urbana, Ill: Univer. Illinois Press, 1957.
- Osipow, S.H. Perceptions of occupations as a function of titles and descriptions. Journal of Counseling Psychology, 1962, 9, 106-109.
- Paine, F.T., Deutsch, D.R. & Smith, R.A. Relationship between family backgrounds and work values. Journal of Applied Psychology, 1967, 51, No. 4, 320-323.
- Sjöstrand, P. Karriärens utveckling - en socialpsykologisk analys av yrkesval. Sociologiska institutonen vid Göteborgs Universitet, Monografi nr 1, 1968.
- Wagman, M. Sex and age differences in occupational values. Personal and Guidance Journal, 1965, 44, 258-262.
- Wijting, J.P., Arnold, C.R. & Conrad, K.A. Relationships between work values, socio-educational and work experiences, and vocational aspirations of 6th, 9th, 10th and 12th graders. Journal of Vocational Behavior, 1977, 11, 63-64.
- Vroom, V.H. Work and motivation. New York: Wiley, 1964
- Zytowski, D.S. Vocational behavior: Readings in theory and research. New York: Holt, 1968.

Pojke

Flicka

Anvisningar

Överst på varje sida i det här häftet står ett yrke, som du skall beskriva. Under namnet på yrket finns det listor med ord som man kan använda för att beskriva yrket. Orden på varje rad betyder motsatsen till varandra. Mellan orden finns det en rad med 7 rutor. Du skall i varje rad sätta ett kryss som anger vilket av orden du tycker bäst passar in på yrket.

Om du tycker att ordet på ena sidan av rutraden passar in mycket bra på yrket skall du markera så här:

roligt

X						
---	--	--	--	--	--	--

 tråkigt

eller så här

roligt

						X
--	--	--	--	--	--	---

 tråkigt

Om du tycker att ordet på ena sidan passar in ganska bra på yrket skall du markera så här:

roligt

	X					
--	---	--	--	--	--	--

 tråkigt

eller så här

roligt

					X	
--	--	--	--	--	---	--

 tråkigt

Om du tycker att ordet på ena sidan passar in något litet på yrket skall du markera så här:

roligt

		X				
--	--	---	--	--	--	--

 tråkigt

eller så här

roligt

				X		
--	--	--	--	---	--	--

 tråkigt

Om du tycker att båda orden passar in lika bra på yrket eller att inget av orden passar in på yrket skall du markera så här:

roligt

			X			
--	--	--	---	--	--	--

 tråkigt

Sätt kryssen mitt i rutorna! Sätt ett kryss på varje rad!

(Samma formulär för
samtliga yrken)**Banktjänsteman**

15

lång skoltid

--	--	--	--	--	--	--	--

kort skoltid

arbete med
händer

--	--	--	--	--	--	--	--

tankearbete

manligt

--	--	--	--	--	--	--	--

kvinnligt

roligt

--	--	--	--	--	--	--	--

tråkigt

låg lön

--	--	--	--	--	--	--	--

hög lön

rent

--	--	--	--	--	--	--	--

smutsigt

svårt

--	--	--	--	--	--	--	--

lätt

omväxlande

--	--	--	--	--	--	--	--

enformigt

ha med männi-
skor att göra

--	--	--	--	--	--	--	--

arbeta ensam

jäktigt

--	--	--	--	--	--	--	--

lugnt

fint

--	--	--	--	--	--	--	--

Inte fint

får bestämma

--	--	--	--	--	--	--	--

måste lyda

27

skulle mycket
gärna vilja bli

--	--	--	--	--	--	--	--

skulle absolut
inte vilja bli

Glöm inte att fylla i alla rader!

Bilaga nr 3

Tabell 11. Medeltal för yrken och yrkeskategorier i yrkesdifferential för flickor och pojkar i åk 9 1968 respektive 1978. Skalan "vill bli".

		Vård	Merkantila	Tekniska	M Totalt
Pojkar 1968	I	3,17	2,86	3,02	3,02
	II	4,42	4,92	4,37	4,57
	III	5,30	5,43	5,45	5,39
	M Totalt	4,30	4,40	4,28	

		Vård	Merkantila	Tekniska	M Totalt
Pojkar 1978	I	3,66	3,12	3,22	3,32
	II	4,70	4,62	4,48	4,58
	III	5,03	5,46	4,96	5,14
	M Totalt	4,45	4,39	4,21	

		Vård	Merkantila	Tekniska	M Totalt
Flickor 1968	I	2,79	4,53	4,91	4,08
	II	3,59	5,33	6,44	5,12
	III	3,25	5,00	6,52	4,92
	M Totalt	3,21	4,95	5,96	

		Vård	Merkantila	Tekniska	M Totalt
Flickor 1978	I	3,15	5,09	5,30	4,51
	II	3,55	4,38	5,99	4,97
	III	3,56	4,77	6,05	4,78
	M Totalt	3,42	5,07	5,77	

Tabell 12. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential
av tre yrkeskategorier: hög-, medel- och låg-
statusyrken. Åk 9 1968 och 1978.

	Låg status				Mellanstatus				Högstatus			
	pojkar		flickor		pojkar		flickor		pojkar		flickor	
	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978
lång skolt.	5,02	4,63	5,22	4,94	3,18	2,97	3,12	2,96	1,61	1,54	1,56	1,42
arb. m. h.	2,27	2,05	1,90	1,87	4,27	4,03	4,16	3,95	4,64	4,33	4,38	4,43
manligt	3,68	4,06	3,63	4,08	3,07	3,26	3,12	3,40	2,58	2,34	2,84	2,85
roligt	4,27	4,24	3,94	4,00	3,72	3,85	3,78	3,96	2,90	3,32	3,15	3,90
låg lön	3,58	3,42	3,46	3,15	5,03	4,77	5,01	4,85	6,46	6,40	6,44	6,41
rent	3,65	4,06	3,72	4,10	2,72	2,97	2,79	3,03	1,82	2,09	1,78	2,01
svårt	4,37	3,87	4,51	4,07	3,41	3,07	3,38	3,16	2,05	2,20	2,00	2,15
omväxl.	3,90	4,25	3,66	4,30	3,85	3,98	3,80	3,96	2,91	3,42	2,94	3,58
m. människor	2,56	2,75	2,22	2,59	2,35	2,59	2,32	2,56	2,44	3,04	2,38	3,01
jäktigt	3,05	2,53	2,68	2,33	3,56	3,40	3,44	3,47	2,95	3,28	2,79	3,12
fint	4,28	4,40	4,24	4,36	3,37	3,45	3,35	3,52	2,01	2,25	2,10	2,33
får best.	5,09	5,26	5,20	5,35	3,25	3,33	3,09	3,14	1,86	2,02	1,79	2,02

Tabell 13. Medeltal av skattningar i yrkesdifferential av tre yrkeskategorier: vårdyrken, merkantila/kontorsyrken och tekniska yrken. Pojkar och flickor åk 9 1968 och 1978.

	Lågstatus				Mellanstatus				Högstatus			
	pojkar		flickor		pojkar		flickor		pojkar		flickor	
	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978	1968	1978
lång skolt.	2,45	2,23	2,37	2,23	3,72	3,35	3,91	3,48	3,65	3,56	3,64	3,62
arb. m. h.	3,48	3,12	3,06	2,87	4,40	4,41	4,39	4,46	3,29	2,88	2,98	2,92
manligt	3,86	4,03	3,99	4,18	3,51	3,53	3,59	3,69	1,97	2,10	1,98	2,46
roligt	3,49	3,69	2,40	2,64	3,79	4,08	3,94	4,41	3,60	3,65	4,54	4,81
låg lön	5,38	5,03	5,49	5,10	4,95	4,99	4,85	5,00	4,72	4,57	4,56	4,31
rent	1,99	2,45	1,84	2,36	1,88	2,02	1,94	1,99	4,32	4,65	4,52	4,80
svårt	2,74	2,65	2,76	2,73	3,74	3,50	3,79	3,64	3,56	2,99	3,33	3,01
omväxl.	2,88	3,16	2,35	2,64	4,11	4,64	4,15	4,86	3,67	3,86	3,92	4,33
m. människor	1,59	1,44	1,21	1,20	2,19	2,79	2,06	2,70	3,56	4,15	3,63	4,26
jäktigt	3,01	2,81	2,64	2,64	3,14	3,15	2,84	3,05	3,40	3,25	3,41	3,23
fint	2,83	3,01	2,76	2,92	3,14	3,13	3,15	3,17	3,69	3,89	3,80	4,12
får best.	3,25	3,38	3,14	3,26	3,62	3,70	3,62	3,59	3,33	3,56	3,33	3,66

Tabell 14. Resultat av tvåvägs variansanalys och F-prövning av statuskategorier med avseende på (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (kön och tid).

Skala	Effekt	Statuskategorier			Skala
		låg	medel	hög	
Skulle mycket gärna vilja bli	kön	0,000	0,000	0,000	Skulle absolut inte vilja bli
	tid	0,001	0,373	0,000	
	inter	0,310	0,133	0,311	

Tabell 15. Resultat av tvåvägs variansanalys och F-prövning av områdeskategorier med avseende på (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (kön och tid).

Skala	Effekt	Statuskategorier			Skala
		Vård/kontakt	Merkantila	Tekniska	
Skulle mycket gärna vilja bli	kön	0,000	0,000	0,000	Skulle absolut inte vilja bli
	tid	0,009	0,452	0,067	
	inter	0,714	0,300	0,389	

Tabell 16. Resultat av tvåvägs variansanalys och F-prövning av statuskategorier med avseende på (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (kön och tid)

Skala	Effekt	Statuskategorier			Skala
		låg	mellan	hög	
manligt	kön	0,472	0,004	0,000	kvinnligt
	tid	0,000	0,000	0,007	
	inter	0,268	0,148	0,005	
låg lön	kön	0,000	0,625	0,834	hög lön
	tid	0,000	0,000	0,359	
	inter	0,185	0,226	0,765	
omväxlande	kön	0,067	0,509	0,046	enformigt
	tid	0,000	0,006	0,000	
	inter	0,026	0,864	0,224	
fint	kön	0,368	0,457	0,126	inte fint
	tid	0,002	0,003	0,000	
	inter	0,944	0,365	0,867	
får bestämma	kön	0,052	0,000	0,390	måste lyda
	tid	0,000	0,150	0,000	
	inter	0,959	0,771	0,376	

Tabell 17. Resultat av tvåvägs variansanalys och F-prövning av områdeskategorier med avseende på (1) kön, (2) tid och (3) interaktion (kön och tid).

Skala	Effekt	Områdeskategorier			Skala
		Vård/kontakt	Merkantila	Tekniska	
manligt	kön	0,000	0,000	0,000	kvinnligt
	tid	0,000	0,006	0,000	
	inter	0,725	0,310	0,000	
låg lön	kön	0,061	0,243	0,000	hög lön
	tid	0,000	0,007	0,000	
	inter	0,679	0,098	0,213	
omväxlande	kön	0,000	0,030	0,000	enformigt
	tid	0,000	0,000	0,000	
	inter	0,863	0,129	0,054	
fint	kön	0,009	0,573	0,000	inte fint
	tid	0,000	0,814	0,000	
	inter	0,202	0,582	0,118	
får bestämma	kön	0,011	0,371	0,309	måste lyda
	tid	0,004	0,471	0,000	
	inter	0,933	0,335	0,152	